

МИКОЛА
КУЛІШ

Сільська трилогія.
Автобіографія

ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2023

П'еса на чотири дії

ДІЙОВІ ЛЮДИ

Смик Сергій — голова сільради

Панько — секретар

Незаможні:

Копистка Мусій

Параска — його жінка незаможні

Стоножка Іван незаможні

Ганна — його жінка

Вася — його син

Дід Юхим — 105 років

Багатії:

Гиря Гнат

Лизя — його дочка багатії

Годований

Дід з ціпком

Черниці з монастиря

Ларивон — глухонімиий, Гирин наймит і сторож при церкві

Орина — старчиха

ДІЯ ПЕРША

1

*Запалила Ганна у печі. Стала, схилилась на комин,
сумує:*

— Отакого наробили, що й варити нічого. Слобода!..
*А на лаві край віконця син Вася вчив грамоти сусіду
Мусія Копистку.*

— Ти не так, дядю Мусію, не так. Не о-си-а, а о-с-а, оса...

Протягом треба — ооссаа...

Копистка. Оооссиа...

Ганна. Та киньте своє читання! В печінках уже сидить.

Чуєте, чи вже позакладало?

Копистка. Тр-р, мамашо!..

Ганна. Люди сміються...

Копистка. Бо дурні.

Ганна. Годі, розумний!

Копистка. І ти, мамашо, дурна.

Ганна. Наробили слободи...

Копистка. Дурна, як отой рогач... Ти чула, що казав
Ленін? Тоді світ новий настане, як ми з тобою рихметики
вивчимось...

Ганна. Хай вона тобі сказиться!

Копистка. Рихметики й усякої політики вивчимось, а тоді
зладнаємо тобі таку піч, що сама варитиме, сама й пектиме...

Ганна. Варнякай...

Копистка. От тоді побачиш! Покрутиш гвинта, а воно...
ш-ш-ш! — борщ закипів, іще покрутиш — трах-гара-рах! —
борщ на столі...

Ганна. Варити он нічого! Голод заходить! *(До сина)*.
Кинь, бо'гже, їй-бо, попалю всі твої книжки!

Вася. Мамо! Ми люди темні, а я не хочу бути темним.
Я не можу так... Тепер революція, і вчитися треба всім,
всім...

Копистка. І тобі, мамашо!

Вася. І вам, мамо, вчитися треба, а не гарчати на мене
раз у раз.

Копистка *(аж плеснув у долоні)*. Трах-гара-рах, резолю-
цію прийнято!

Ганна. Ой лишечко! Так от що слобода наробила! Вже
я гарчу, вже я собака...

Вася. Та не собака, мамо!..

Ганна. А все через книжки оці, через книжки!.. *(Кину-
лась до книжок)*.

Копистка. Тр-р! *(Заступив їй дорогу)*.

Вася. Втечу до Червоної Армії. Там лучче буде...

Ганна. Тю на тебе!.. Дурний... Я ж тобі добра бажаю, як
рідная неня, а ти... *(Одійшла)*.

Вася. Їй-бо, втечу!

Ганна. Схаменись!.. Та хіба оті книжки мені вадять! Тобі,
Васю!.. Подивись, як ти змарнів, Васю!

Копистка. Ну тебе к лихій матері, мамашо, — не зава-
жай нам! Учи, Васько, та вчи уголос, щоб і вона чула, і всі
щоб чули!.. Хай сміються! Осиа!..

2

Рип у хату — дві черниці.

Копистка *(аж тюкнув)*. Тю! Диви — темна сила при-
лізла.

Ганна *(на Копистку)*. Тю на тебе! Здурів?

*Черниці мов не чули, низенько вклонились, перехрести-
лись. Одна заугнявила:*

— Жертвуйте, православні, на построєнія божої церкви,
якщо ласка ваша...

Друга (*приспівувала*). І не оставить вас господь та пресвята богородиця за жертву вашу.

Ганна (*заширїлася, розгубилася*). Пожертвувала б, сестриці, коли ж ані пилинки борошна... Хіба, пождіть, я рушничок вам вийму на церкву. Вишитий. (*Одчинила скриню. Шукає*).

Копистка (*скоса на черницю*). Колядуєте, дівчата?

Черниці ні в тих ні в сих. Зашморгали носиками.

І хіба ото вас ще не розігнали?

Перша (*зчулася*). Розігнали, благодії наші, розігнали...

Друга (*вже приспівувала*). А в церкву божую коней поставили.

Ганна (*рушник затремтів у руках*). Ой матінко божа! У церкву — коней?

Черниці (*так і носипали*): Правду знайте, православні!..

— Прийшла комуна, вигнала нас з обителі нашої дівочої, а в церкву коней...

— І хреста з церкви знято...

— Уночі зняли...

Копистка (*цигарка не скручується*). Та де, ви кажете? В якому монастирі?

Черниці. У Благовіщенському, благодію, може, знаєте...

Копистка. Це той, що коло зеленого броду?

Черниці. Істинно, благодію, — коло броду.

Копистка (*цигарка скрутилася*). Так... Ловко ж ви брешете, дівчата!

Черниці (*очатками блик-блик*). Істинно православні, істинно так! Нам гріх неправду казати...

Копистка (*до Ганни, до Васи*). От же брешуть, аж курява встає! Я ж там був оце... в понеділок чи в неділю, коли б не збрехати. Авжеж, у неділю! Що розігнали монашок, то таки розігнали. Тільки не коней, а дітей туди навели, отих сиріток воєнних і всяких... (*Повернувся до черниць*). Та й брешете ж ви!.. Ти диви — їх уже нема! Щезли, як відьми... (*Прочинивши двері, крикнув услід*). Га? Піймалися на брехні, сучі дочки! (*До*

Васі). От, синок, інцидент... Ану, як оте совіцьке слово, що про такий случай говориться? Подивись лишень у тетрадьку, ти там був записав...

Ганна. Та й ти ж кажеш, що розігнали?

Копистка. Тр-р-р, тобі нема тепер слова. Шукай, синок, шукай!

Вася (*взявся вичитувати*). Конституція, дядю?

Копистка. Ні...

Вася. Резолюція?

Копистка. Ні... Резолюцію ж я знаю.

Вася. Революція?

Копистка (*аж захуався*). Та ні... Шукай того слова, що на акацію скидається.

Ганна. Та киньте ви ці гаспидські слова!

Копистка. Тр-р-р...

Вася. Реєстрація?

Копистка. О! Щось трошки виходить.

Вася. Експропріація? Експлуатація? Провокація?

Копистка. Ось воно! Впіймав! Провокація... От ти, мамашо, не вірила, а воно виходить на моє. (*Загнув пальця*). Попи — раз. (*Загнув другого, третього*). Дяки — два. Монахи — три. Пани — чотири.

Ганна. Ну?

Копистка. Монашки — п'ять. Вся ця наволоч робить нам провокацію... От що, синок: тут щось неспроста... Катай за монашками!

Вася. Як за монашками? Чого?

Копистка. За монашками, на вивідки. До кого зайдуть, що казатимуть — про все вивідай, синок...

Ганна. І навіщо ото? Не ходи!

Копистка. Ша! Чула, що монашки казали? Чула?

Ганна. Ну й що такого вони сказали?

Копистка. От тобі й на! Ну й дурна ж ти!.. Слухай ще раз! Монашки збрехали?

Ганна. Одчепися!

Копистка. Ні, ти скажи — збрехали?

Ганна. Ну, може й збрехали.

Копистка. Сказали, що комуна в церкву коней поставила?

Ганна. Сказали.

Копистка. А ти їм рушника за це дала?

Ганна (*вже од печі*). Не монашкам дала, а богові в прийом!

Копистка. Не богові, а провокації!.. Біжи, синок, та наглянь, де вони спиняться, у кого ночуватимуть... Катай!..

Побіг Вася. Копистка, закуривши, до Ганни:

— От моя жінка цього б не зробила.

Ганну зачепило.

Ганна. Годі хвалитися! Може й зробила б...

Копистка. Бив би!..

Тут з печі Дід Юхим ізліз. Кахи, кахи, — сплюнув у черепок.

— І добре зробив би, бо жінка, сину, як коса: не поклепеш — не покосиш...

Копистка. От бач! Трах-гара-рах! Резолюцію прийнято... Чули, діду, провокацію?

Дід Юхим. Та я оце закуняв був трошки... Приснилось, немовби я знов у солдатах, на Шипці. А їсти, а курити — як оце, приміром, тепер, да... Коли бачу — наш ротний цигарку курить. Побачив мене та...

Копистка. Закурить, діду Юхиме!

Дід Юхим (*допався до кісета*). Радий старатися... Побачив та як крикне: «Здоров був, молодець!» Я так і скочив. Дивлюсь, аж це ти...

Ганна. А вже мені оце куріння ввірилось! Тож вікон не видно!

Дід Юхим. Кури його, прокляте зілля, — воно богові не вклонилося. Кажуть же люди, якщо не брешуть, що колись бог та святий Петро прийшли на землю...

Копистка. Туг ось монашки такої розказали, що... От якби дізнатися, коли вони прийшли?

Дід Юхим. Хто?

Копистка. Монашки...

Дід Юхим. Та не монашки, а бог з Петром!.. Ішли степом. То всі трави й квіти вклонилися їм низенько, один тютюн не вклонився...

Копистка (до Ганни). Ти не бачила їх вчора?

Ганна мовчить.

Дід Юхим. Кого? Бога й Петра?

Копистка. Та монашок.

Дід Юхим. Та я тобі не про монашок, а про бога та Петра! Слухай! Один тютюн не вклонився. Тоді сказав бог: «Будеш ти, тютюне, одинні проклятий, і палитимуть тебе люди, доки світу...»

Копистка (замислився). Гм... Треба було б мовчати!

Дід Юхим. Як мовчати?

Копистка. Хай би вони язички свої порозв'язали...

Дід Юхим. Хто? Бог та Петро?

Копистка. Та монашки, діду! Було б мені, кажу, помовчати та послухати, чого б вони наказали...

Дід Юхим. Та ти слухай! Бог тютюнові сказав...

Копистка. Побіжу. (Та й подався з хати).

Дід Юхим (до Ганни). Та куди це він зірвався? (По паузі). А сонечко вже за сніданок! Чи нема у тебе там?..

Ганна, їсти? Учора ж і послідки вишкребла — хіба повилазило?

Дід Юхим. Та ні... Води гаряченької...

4

Двері навстіж — чобітками зарипів Панько — секретар сільради:

— Та що скоїлось — сюрприз який чи пужар, дядьку Мусію?

За Паньком увійшов Мусій Копистка, за Кописткою

Іван Стоножка — господар хати.

Копистка. Та кажу ж — провокація... У церкву, кажуть, коней навели... Я зразу не добрав діла, а тоді подумав-поду-

мав: це ж вони все село нам зворушать, а найпаче багатіїв отих — Гирю, Годованого... Добре, що догадався — трах-тара-рах, погнав парнишку і сам оце...

Панько. Дурниці! Ніякої воєнної небезпечності... Просто баби понапивались опію релігії та й плещуть язиками...

Копистка. Ой, не кажи! Такого, брат, наплещуть, що аж-аж... Треба побігти наглянути. Найпаче до Гирі під двір, до Годованого.

Панько. Плюньте й розітріть!

Копистка. Не можна!.. Не будь Гирі, Годованого — наплював би, а так... чує моя душенька...

Панько. Не ходіть — є йтересніше діло.

Копистка. Я на хвилинку! Тільки до Гириноного двору... Я зараз!

Уже взявся Копистка за клямку, як тут Панько пляшку з-під поли на стіл та:

— Вип'ємо, дядьку Мусію?

Копистка (*очі забігали*). Ні, я, мабуть... побіжу. (*А сам за кисет, ще й дідові дав*). Ось тільки закурю... і побіжу.

Стоножка. Поспієте, сваток! Сідайте, товаришу секретар! Ганно! Чи нема у тебе там...

Ганна настовбурчилась. Він до неї стиха:

— Товариш же секретар наш... Зранку не їли... і той...

Ганна. Одной лише капусти дві чи три пелюстки, а більш нічогісінько...

Панько (*уші чуткі*). Дайош, тітко, й капусти! Аби в животі було чим подряпати...

Стоножка. Треба ж, як то кажуть, по-братськи...

Дід Юхим, кахикнувши, пішов до припічка.

— А ви, тату, куди?..

Дід Юхим. Та я вже, сину, їв...

Стоножка. Ага, ото й добре...

Панько (*наливши Стоножці*). Хазяїну! Пожалуста...

Стоножка. Нашому брату й не годилось би тепер пити, та вже нехай нам Радянська влада простить...

Панько. Саме тепер треба пити... Чому? А тому, що в са-
могоні хліб є, так би мовити, — сила, а ми без хліба... Сьор-
баніть, дядьку Мусію!

Копистка (*повагавшись, взяв чарку, вихилив, сполоскав
зуби*). І не пив би, дак через зуби... Крутять і крутять, немов
у них контра завелась...

Ганна. А за монашками хто брався бігти?

Копистка (*мов не до нього було сказано*). Гм... ми випили,
а за діда забули...

Стоножка. Та той... Вони он закуняли.

Копистка. Не годиться так... А знаєте, що я надумав?..
Як був я в городі, то бачив, як ушановували трудових героїв...
Ой ловко вийшло! Предсідатель таке слово сказав, що аж-
аж... Каже: спасибі, товариші, що потрудилися для Совіцької
власті. Скільки віку, каже, вона вас не забуде.

Стоножка. А хто ж вони за люди, оті герої?

Копистка. Думаєш, пани? Наш брат, трудовий елі-
мент!.. Один дідок був з робочих — так його на руках гойда-
ли... їй-бо! Щоб не пити оце по-дурному, даваймо діда Юхима
вшануємо? Га?

Панько. А це — кумедія буде. Дайош!.. Гей, діду!

Копистка й Стоножка (*до діда*): — Діду Юхиме!

— Тату!

Дід Юхим. Га-га!

Копистка. Просимо до столу, як трудового елімента...

Ганна. Люди просять на чарку горілки...

Копистка. Жаль, нема музики, а то б зараз ушкварили
дідові «Інтернаціонала»... (*Наливши чарки, подав одну дідові*).
Ну, брати-товариші, й ви, Тарасовичу! Поздоровляю вас,
Юхиме Тарасовичу, як трудового героя, од щирого серця...
Спасибі, що потрудилися за свій довгий вік, бо Совіцька
власть... От не вмію як слід балакати...

Панько засміявся.

— Ану, Панько, ти!..

Панько в регіт.

— Гех, якби ж то я вмів говорити! Я тоді б сказав таке, що попадали б усі буржуї у світі... а Дід Юхим возрадовався б...

Панько. Ану, дядьку Мусію! їй-бо, йтересно...

Копистка. Граждани буржуї! — сказав би... — Шапки скиньте перед дідом, чолом йому бийте, таку вашу маму... Він вам землю орав? Орав... Овець випасав? Випасав. А скільки солі виволочив?... Сто літ робив? А що собі придбав? Горб на спину, та ціпок у руки, та ще денікінських шомполів у спину... Ех ви!.. А ще вчені... Та що там казати! Вра — і більш нічого!..

Панько (*аж зайшовся*). Вра-а!..

Дід Юхим. Оце мені нагадало, як колись ми генерала Гурка на вра брали... Ще за турецької війни...

Панько. Ану, діду, ану?

Дід Юхим. Стоїмо ми раз, да... (*Звівся на ноги*). Коли під'їздить отак (*показав у вікно на стіжок соломи*) як до соломи... «Здорові, діти мої, орли!» (*По цім слові покивав головою і урочисто додав*). Та й заплакав...

Панько (*так і розлігся*). Заплакав? Ха-ха-ха... А Скобилюва генерала ви, діду, бачили?..

Дід Юхим. Аякже... Видав і Скобилюва. Дісьвительно, під'їздить отак як... до соломи... «Здорові, діти мої, говорить, орли!» (*знову суворо, врочисто*). Та й заплакав... (*А в самого аж сльози*). На вра взяли, як оце ви мене... Спасибі вам...

Копистка. Грай, музико, «Інтернаціонал»!.. Жаль, що немає моєї Параски... Хіба побігти?..

Панько. Куди?

Копистка. По жінку...

Панько. Плюньте на жінку... Хто тепер з таким барахлом возиться? Моді нема. Тепер яку попав, та й жінка. Правду кажу?

Копистка. Ні, братику, це не так. Це ти, не во гнів будь сказано, трошки брешеш...

Панько. Я брешу?..

Копистка. Бо чоловік не півень, і обратно ж: без жінки, як без хати.

Панько. Дурниці! Ви докажіть, що це іменно так.

Копистка. Та хоч би й я з Параскою...

Ганна. Годі вже — з Параскою!..

Копистка. Тридцять годочків, як один, вижили. А бувало всього. Бувало, й нап'єшся отак та прителіпаєш-ся додому без розуму... Прокинешся вранці — у кишені вітер, у голові ковалі. То вона: «Що, п'яного, голова болить?» — «Болить, Парасю, ой як болить...» Одчине скриню, витягне шкалика: «Сідай, ка, п'яного, та випий із жінкою». Сіли, випили, закусили...

Панько. Це не доказ і не йтересно... Гех, як був я у повстанцях! От де було, да... І обще йтересно було. Не то що тепер: хліб повивозили, голод... Вип'ємо!

Копистка. Підожди... Бо було ще й гірше: не то що хліба, — кізяка, щоб витопити, не було. А надворі б'є, мете, ще й до того ніякої тобі Совіцької власті не було. То вона: «Знаєш, ка, старий, що я надумала?» А що, кажу? «Продамо хату?» То й продамо, кажу... Що ви думаете — продали хату! Ну там сіли, випили, закусили, а тоді як пішли у найми, як пішли... І де вже ми з нею не служили...

Панько. Не йтересно!

Копистка. Підожди! Засадили мене в тюрму за те, що панську економію палили. Сидю у віконця та й кукую. Коли трах-тара-рах — жінку приводять... Побачила мене, гукає...

5

Аж тут увійшла Параска:

— Ось де він сидить, руда сатана!

Копистка. Парасю!

Параска. Йди, п'яного, додому!

Дід Юхим. Ага, впіймався?.. Хрестись мерщій та читай — да воскресне бог...

Копистка. Ось вона, моє ладо. Парасю!.. (*Шуткуючи обняв її*).

Параска. Одчепись, нечиста сило!.. Мусію! Та хіба на людях так годиться?

Поцілував.

Хай ти сказишся... Та пусти!

Копистка. Парасю! Подивись мені у вічі... не так!..

Параска. Додому йди, нечиста сило!.. Ти ж слово давав не баритись...

Копистка. Та нема ж у нас дому. Ні хати, ні худоби... Клопіт нам який, чи що?

Параска. Авжеж, клопіт!.. Гуляєш, а там он монашки по хатах, як ті ворони на хугу...

Копистка. Знаю! Зараз побіжу. Ось тільки випий чарочку, ладо моє...

Панько. Випий, тітко, слиш?

Ганна. Та випий, свахо, коли чоловіки просять!

Дід Юхим (до Копистки). Та кресни її кулаком раз! А то припадає, як півень до курки...

Копистка. Ви не дивуйте, що вона зверху сердита... Всередині ж серце у неї — дак істинно пуховая подушенька... Та що там казати! Випий, зіронько!.. Та випий, ну тебе к лихій матері!

Параска. От сатана, таки спокусив. Ну, за ваше всіх здорвячко!.. І за твоє, моє ладо коханеє!

Копистка. Ура-вра!.. А слухай, Парасю, що я надумав...

Параска. А що, старий?

Копистка. Живем ми до которого часу благополучно, а що далі з нами буде, то й ти, мабуть, не знаєш...

Параска. Пхи, голоду не бачили?

Копистка. Тр-р-р, старенька... Підемо в город та на патрет ізнімемось!..

Ганна. І куди вам, мурим, та на патрет!

Параска. А що ж!.. І підем!.. Шкоди од цього людям не буде.

Копистка. Трах-тара-рах, резолюцію прийнято!

6

*Припадаючи на ліву ногу, ввійшла Орина — старчиха.
Стала у порога.*

— Здрастуйте-е!

Копистка. Здрастуй, мамашо!

Орина. З п'ятінкою вас усіх святою... Бачте, — по миру побираюся... До кого не прийду — гонять, лають... Такий голод. Голод-голод...

Панько. Голод скрізь, бабо.

Орина. То я оце й подумала: завітаю до комітетських. Хоть самі вони без хліба, дак хоть тепле слово скажуть...

Стоножка. Чи не зосталось там капусти?

Ганна (*тільки пальцями хруснула*). Нема.

Копистка. Ну, то хоть випий, мамашо!..

Орина (*випила*). Хай же вам, мій таточку, боженька за це та ласку духу свого пошле!

Копистка. От якби він замість духу та лантушок борошна кинув! А духом ми вже давно живем, мамашо.

Ганна. А то правда, Орино, що ти, кажуть, ката зварила?..

Копистка (*аж рукою замахнувся на Ганну*). А ще про що спитай! Ну й кручена...

Стоножка. Ганно!

Дід Юхим. Та вдар її, Йване!..

Орина (*заплакала*). Коли ж п'ятеро, вірите... Од першої пречистої без хліба... А тут і Оленка померла. Люди присікались — якби, кажуть, рідну доньку, то не поховала б без батюшки... А я, от побий мене боженька, таточку, не чужа Оленці... Аж тепер признаюся: у житі родила, принесла й сама собі підкинула.

Панько (*кулаком об стіл*). Не йтересно! Годі!.. Набридло мені усе це... Щодня у сільраді: той помер, той помирає, а той пухне... Дурні ми були, що хліб дали вивезти!.. Ходили, шукали, трусили, а що нам за це?.. І обще революція не йтересна стала, от!..

Повів Панько оком, випитуючи кожного приховану думку. Похнюпились усі, мовчали. Тільки в Мусія губи аж бриніли, от-от щось скаже.

Засміявся Панько:

— Ну, це я шуткома... Вип'ємо, дядю Мусію! Вип'ємо, та розкажіть такого, щоб за пупа взяло!..

*Ніхто й не помітив, як у хату ввійшов Серього Смик,
голова сільради.*

Почув він Панькову мову.

— Ну, коли вже Панькові захотілось такого, щоб за пупа взяло, то я розкажу...

Панько. Це ти, Серього?

Смик. Ні, не я...

Копистка. А ми оце трошки...

Смик. Бачу... Так хочеш такого, щоб за пупа взяло?

Панько (*зняжковів*). Та то я так... Згадалось, як у повстанцях, да... Один чудій розказував... Кишки рвали...

Смик. Я кращої розкажу... Такої, що й пупа порвеш. Хочеш?

Панько. Дайош!.. Тільки ти випий... І щоб було йтересно...

Смик. А слухай!.. Сьогодні я довідавсь, що Гнат Гиря млинового продркомові не платив. Був агент у волості й казав, немов у Гирі є посвідчення з печаткою й підписами од нашої сільради, що його млин ціле літо не молів...

Копистка. Гирин млин? Та він ще й тепер меле...

Смик. То оце я й питаю секретаря, молів чи не молів Гирин млин?

Панько прикинів до лави. Хотілося встати. Не зміг.

— Хіба вже за пупа взяло?

Панько. Дурниці!.. Це на мене поговори... Це брехня! Ти докажи, а не так...

Смик. Як?

Панько. Не такечки, як...

Смик. Ну як?

Панько. Як той... як його.

Смик (*важко підійшов до Панька*). Ти посвідчення писав?

Панько. Яке посвідчення?

Смик. Посвідчення Гирі, що його млин ціле літо не молів?

Панько. А чорт його зна! Може й писав... Бо в мене вже нерви в голові заплутались од такої роботи, що зраня й до ночі сидиш у Раді та пишеш статистику...

Смик (*важко вгруз руками в стіл*). Ти не викручуйсь... от... Посвідчення ти написав за три фунти кримського табаку... Звільнив Гирю з черги в підводи, бо вівся за його дочкою... і продавав наше більшовицьке движення.

Панько. Хто продавав? Ти докажи!.. Да й плювати хотів я на цей твій виказ! Бо я теж переверот у революції робив і з кадетами воював. А млин — це дурниці, й обще ми ще побачимо, які будуть докази... (*Одскочив до порога*). Я в повіт напишу. Я ще покажу вам!.. (*Ударив дверима. Вийшов.*)

Смик (*услід*). Ах ти ж... Юда-предатель! Хабарник! Гад! Прийшов наказ з повіту: забороняється хліб одбирати й трусити, дак про це перший узнав... не я, голова сільради, а Гиря... Гирі продався, гад, і революцію продавав по шматочку...

Посмутніли всі у хаті.

Стоножка. Аж тепер я бачу, який ми ще темний народ... Повна ніч у голові. То був урядник, хабарі брав, а тепер свій брат спотикається.

Копистка. Не журись, браття!.. Тільки держись купи, головне тут — контакту держись... Повагом, повагом — та й вийдем на рівний шлях... Та що там казати!.. Сідаймо та вип'ємо, закусимо, поговоримо про це!

Смик. Вилий!

Копистка (*не дочувши, налив йому чарку*). Чарчину од серця, щоб не пекло...

Смик. Вилий, кажу!

Копистка. Та що ти, Серього?..

Смик. Вилий!..

Копистка. А не гарячись, братухо, тр-р... бо можна захекатись!..

Смик. Вилий, бо це той самогон, що Гиря умисне підкинув, як хліб у його шукали... Знав, як замазати очі комісії. Підкинув п'ятнадцять царських карбованців, оберемок старої вовни, а всередині барильце самогону поклав... Де б шукати далі, а комісія за барильце та й назад...

Параска. А не казала я?..

Смик. Бо Панько перед вів!.. А я знаю, що в Гирі ще одна яма з хлібом є.

Параска (до Копистки), Не казала: ой Мусію, не водись з Паньком, не пий!.. Дак хіба послуха, руда сатана!..

Копистка. Знаєш що, Параско?

Параска. Що?

Копистка. Не піднімай преній, от що!.. (До Смика). Так не вип'єш?

Той ні слова.

Ну, як так, то й я не питиму. І ніколи більше не питиму... Та що там казати! Виливай її к лихій матері, Серього! (Дивиться, що Смик жде, щоб він вилив). Знаєш, Парасю, що?

Параска. Ну що?

Копистка. На, вилий!..

Параска. А сам ти що — боїшся?

Смик (тоді). Авжеж боїться.

Копистка. Народнее ж добро...

Смик. Куркульського самогону вилити боїться!.. Аякже! Це ж святе причастя Гирине, а Мусієве добро.

По цих словах аж крекнув Копистка. Схопив недопиту пляшку — підійшов до помийниці та й узявся виливати. Тиша в хаті стала. Всі до Копистки повернулись, аж витягайсь.

Як уже вилив Мусій самогон, підійшов до помийниці Дід Юхим. Постояв, подививсь і усміхнувся:

— Горе нам... та й ми ж сукині сини!

Копистка. Трах-тара-рах, резолюцію прийнято!

8

Вася на дверях:

— Дядю Мусію! Монашки у Гирі... Акафіста вже читають... Людей повен двір... Кажуть, од архирея прийшли з благословенням.

Завіса

ДІЯ ДРУГА

1

У Гириній хаті черниці акафіста читали. Жінки приспівували:

— Радуйся, невесто неневестная.

У порога глухонімих Ларивон на сторожі стояв, темний, високий, з дрючком у руках. Мугикав:

— Го-гег-гу-ги-и...

Шепотіли жінки:

— Чули, що монашки казали?

— Аякже! У монастирі коні стоять, ігуменю замучено...

— А чули, знаки на небі появились?

— Аякже! Хрест зоряний вночі й титла огняні, щоб ополчалися на комунію...

— А правда, що в одного чоловіка дитина народилася, стали хрестити, а воно на сокиру обернулося?

— На канат, я чула. Це знак тому, що багато ще люду загине на шибеницях...

— А сокира — то на кров, кажуть...

Приспівували:

— Радуйся, невесто неневестная!

Гомоніли тихо чоловіки:

— Бачили, половина комнезамів пухлі ходять?

— Аякже! Стоножку Івана питаю, чом їх не рятує комуна.

— Ну?

— Мовчить.

— Невже мовчить?

— Ані слова. Мовчить та ще гірше пухне.

— Кумедія, хи-хи-хи...

— Отож, кажу, чи чужого хліба об'ївся, кхи-кхи-кхи...

Приспівували:

— Радуйся, невесто неневестная!

— Собак їдять.

— Так їм!

— Котів.

— Отак їм!

— Радуйся, невесто неневестная!

Задзвонив годинник. Хтось почислив:

— Раз, два, три... сім, вісім.

2

Гиря вийшов із другої хати:

— Кінчайте, сестриці, бо вже ніч.

Всі загомоніли:

— А пора!

— Авжеж, пора!

Стали розходитись.

— Спасибі, сестриці, за акафіста!

— І вам (до Гирі), Гнате Архиповичу! За просвіщеніє...

У сніях.

— А сніг! А мете!

Розійшлися. Монашки як тіні. Тихо погасили свічечки, беззучно вийшли в другу хату. Гиря підійшов до глухонімого, на кивах, на мигах йому:

— Ну, а ти чого стоїш? Цібе на сторожу!.. Що? Ага, пайку ждеш, їсти хочеш. Дам, дам... Тільки трошки дам, щоб не спав та злий був. Краще будеш стерегти... (Причинив двері в чуланчик, гукнув). Лизю! Уріж там Ларивонові скибку хліба. Чуєш?

3

Увійшла Лизя у шовковій юці, на високих каблуках.

Гиря до неї:

— Уріж, кажу, Ларивонові... Та що це ти моду взяла прибиратися щовечора, як на весілля? Що це за норови на тебе напали?

Лизя. Які там норови? Ще що видумайте!

Гиря. Та ще й набілилася?

Лизя. Пхи!.. Ще що видумайте!

Гиря. Зараз скинь! Люди приходять акафіста слухати, а вона... Одразу чутки рознесуть, що ми барахла за хліб наміняли.

Лизя. Та коли ж я приберуся? Вже два тижні, як той акафіст читається...

Гиря. Тоді, як голод перестане, а тепер не смій!

Лизя. Пхи! Як голод перестане. Ще що видумайте! Он Килька Годованого щодня прибирається.

Гиря (*повів очима*). Я тобі кажу. Чуєш?

Лизя взялася кряяти хліб.

Багато не рїж! Та не криши, чуєш?.. Дай-но сюди крихти!

Лизя одкинула ножа.

Та не сердься! От повечеряємо, тоді й прибирайся. Занавісь вікна й хорошись собі хоч до ранку, аби тільки ніхто не бачив...

Лизя. Та я тільки приміряла, а ви вже й на крик.

Гиря. Ну годі, не сердься! Бач, усього понамінював тобі.

Лизя. Пхи! Он у Кильки Годованого барахла ще більш нашого. У неї пахощі французькі й гітара...

Гиря. Ну нічого. От скоро я поїду в город і куплю тобі, знаєш, що?

Лизя. А що?

Гиря. Ану, вгадай.

Лизя. Пхи! Стану я ще вгадувати.

Гиря. Дуреня ти! Грамофон тобі куплю. Кажуть, що дешево стоїть — півпуда ячменю.

Лизя. Папашо! От аби ви купили мені духів... У такому гранчастому бутлику. Що запашні — міри нема! Ось понюхайте. (*Дала йому хусточку*). Килька побризкала.

Гиря (*понюхав хусточку*). Ти ба, й справді пахуще яке, немов миро церковне. Ти розпитай Годованих, де вони купували. Поїду в город і тобі куплю.

Замугикав глухонімий. Гиря до нього:

— Зараз дам!..

Лизя. І навіщо ото закликаєте його в хату! Вошей на йому, грязюки, що й страшно дивитись... А смердить!..

Гиря. Він акафіста стеріг, старців не пускав...

Лизя. Ой, їй-бо, не можу дихати! Пху, як з барлоги! Утечу!

Гиря. Не показуй виду, а то ще розсердиться! Ти не дивись, що він глухий і німий. Норовистий, а злий! Правда, дядюго, що хоть дурний, а злий?.. Ну, на тобі твою пайку... Та перехрести лоба, глуха манія... Де вже там! Підожди, хоть я за тебе помолюсь. (*Повернувся до божниці*). Отче всіх, на тя вповаємо, і ти даєш нам пищу...

4

Тихо, через силу ввійшла Орина. Лизька накрила хліб рушником:

— Папашо! Орина!..

Гиря (*обернувся, заступив хліб*). Ти знов приперлась?

Орина. Драстуйте-драстуйте, татонько мій рідний!.. Хоч шматочок дайте!

Гиря. Скільки я тобі казав, що нема в мене хліба! Сам голодний сидю.

Орина. Хоч шкуриночку, мій боженько...

Гиря. Тобі що сказано?! Нема!

Орина. Хоч понюхати дайте, а то ж усе сніг та сніг... Що вже набридло його їсти.

Лизя. Ідіть з хати, бо холоду нанесли...

Орина. Хоч гарячої водиці, щоб погрітися. Ой любі мої, золоті мої, я ж у вас колись служила, хату мазала і тебе, моя доню, няньчила... Доглядала, доглядала, як свою рідну. Та все тобі співала оцієї, як її... Пам'ятаєш?.. (*Заспівала*).

М'ята моя рум'яная,

Дитя моє коханєє.

Гиря. Кажу тобі — хліба нема! І не буде!.. До комуни йди!

Орина. Хоч капельку, хоч посидіти, бо вдома ж холодно-холодно... Я тільки хвилиночку, я тільки отак рученьками до тепленького, бо вже, здається, цілий вік сніг іде... (*Торкнута пучками комина*).

Гиря (*як не визвіриться*). Буду з тобою ще панькатися!
Геть, собача печінко, з хати! Чуєш?

*Посунулась Орина в сіни. Коли тут Ларивон до неї му-
гика, тиче їй у руки свою пайку хліба. Вийшли.*

Лизя. Чи не симпатія вона йому! (*Зареготалась*).

Гиря (*плюнув*). Пху! Ти диви на його, на глуху манію...
Та куди ж це він? Оце так історія! Собак покрали, а тут ще
й сторож за старчихою побіг.

Ларивон вернувся. На голові й на плечах сніг.

(*До його*). Дурний ти, як беркові штани! Та не реви, як
той віл... Оддав хліб, тим і здобрий. Більше не дам! Не дам, не
дам!.. Бо ще понесеш якісь симпатії, а вона й розбовкає на
все село, що в мене є хліб... Цібе на сторожу — ніч!.. Підож-
ди, я сам за тобою вийду та покажу, де стояти й ходити, щоб
і церкви доглядав, і моє добро стеріг... А ти, Лизю, постели
мені в цій хаті, бо тут зручніше буде з вікон поглядати. (*Ви-
йшов за Ларивоном*).

Лизя занавісила вікна, принесла дві подушки, кожух.

Потім вийняла люстерко і почала виглядатись. Заспівала:

*Об чом, дево, плачеш,
Об чом сльози ллєш.*

Чобітками рип-рип увійшов Панько.

— Здрастуй, Лизько!

Лизя. Панню!

Панько. А старий?

Лизя. Цс-с... Вийшли до худоби... Та струси сніг, на якусь
марюку похожий! (*Почала сама трустити*).

Панько. Дурниці! Не чіпляйся хоть ти...

Лизя. Диви, який сердитий! Яка це муха тебе вкусила?

Панько. Не муха, Лизько, а... (*Потер лоба*). Слиш... дай
шамати, Лизю!.. Зранку не їв.

Лизя. Я б дала, Паню, та зараз увійдуть папаша. Краще,
як вони ляжуть, тоді. Чом учора не приходив? Я й борщу
була зоставила.

Панько. Ніколи було. Статистика замучила.

Лизя. І коли вже ти її скінчиш?

ЗМІСТ

ТРИЛОГІЯ ПРО СЕЛО	3
97. П'єса на чотири дії.	5
ДІЯ ПЕРША	6
ДІЯ ДРУГА	21
ДІЯ ТРЕТЯ	37
ДІЯ ЧЕТВЕРТА	51
КОМУНА В СТЕПАХ. П'єса на три дії	66
ДІЯ ПЕРША	66
ДІЯ ДРУГА	81
ДІЯ ТРЕТЯ	95
ПРОЩАЙ, СЕЛО. П'єса на три дії.	115
ДІЯ ПЕРША	115
ДІЯ ДРУГА	139
ДІЯ ТРЕТЯ	158
ОТАК ЗАГИНУВ ГУСКА. Комедія на три дії	179
ДІЯ ПЕРША	181
ДІЯ ДРУГА	200
ДІЯ ТРЕТЯ	220
АВТОБІОГРАФІЯ	
члена Николаевського губисполкома и Днепровського уисполкома Кулиша	239
ІЗ ЗАПИСНИКА (Уривки)	244